

ALEVİ MİTOLOJİSİNDE BİTKİLERİN KUTSAL KÖKENİ VE İNANÇ RİTÜELLERİNDEKİ YERİ*

Mehmet ŞAHİN**

Öz

Geleneksel Alevilik anlayışı içerisinde bitkilerin mitolojik kökenlerini, kutsal şahsiyetlerle kurdukları sembolik ilişkileri ve ritüellere yansımalarını incelemeyi amaçlayan bu çalışmada bitkiler, Alevi mitolojisinde ilahî irade, kutsal soy, yas, bereket, doğum, ölüm ve ahlâkî sınanma gibi temel inanç kategorilerinin taşıyıcısı olarak görülmüştür. Çalışmada buğday, üzüm, incir, ceviz, dut, çam, ardıç, böğürtlen, kuşburnu, soğan, sarımsak, biber ve yüzerlik otu gibi bitkiler, Hz. Âdem, Hz. Hızır, Hz. Musa, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma ve Hacı Bektaş Veli gibi kutsal şahsiyetlerle ilişkileri üzerinden incelemeye tâbi tutulmuştur. Araştırmanın verileri, geleneksel Aleviliğin sözlü ve yazılı kültüründen elde edilen bilgilere dayanmaktadır. Kaynak kişilerden aktarılan ve yazılı eserlerde yer alan mitik anlatılar, menkıbeler, deyişler ve inanç pratikleri karşılaştırmalı olarak, ritüel ve sembol anlamları ile değerlendirilmiştir. Bu anlatıların Türk mitolojisi, İslamî anlatılar ve Alevi geleneği içerisindeki sürekliliği ortaya konulmuştur. Bitkilerin ortaya çıkışı çoğunlukla kutsal kişilerin kan, gözyaşı, nefes, dua, beddua, keramet veya ilahî sınanma süreçleriyle açıklanarak doğrudan kutsallıkla irtibatlandırılmıştır. Bununla birlikte bitkilerin yalnızca doğa unsurları olarak değil, kutsal ile insan arasında aracılık eden ve inanç sisteminin aktarımında etkin rol oynayan sembolik varlıklar olarak değerlendirildiği görülmüştür. Çalışmada elde edilen bulgular neticesinde buğdayın cennetten sürgün anlatısı üzerinden dünyaya aidiyet ve emek kavramlarını temsil ettiği, üzümün Hz. Fatıma'nın gözyaşıyla ilişkilendirilerek yas ve ritüel sürekliliğin sembolü hâline geldiği, incir, ceviz ve dutun örtünme miti bağlamında edep ve suç kavramlarıyla anlam kazandığı görülmüştür. Çam ve ardıç ağaçlarının ise ab-ı hayat, canlılık ve velayet anlatıları çerçevesinde manevî devamlılığın sembolleri olarak işlev kazandığı tespit edilmiştir. Ayrıca soğan, sarımsak, biber, yüzerlik otu, mercimek ve buğday gibi bitkilerin koruyuculuk, nazar, bereket ve doğurganlık işlevleriyle öne çıktığı saptanmıştır. Bunun yanında elma ve Tûbâ ağacına ilişkin anlatıların, Alevi düşüncesinde kutsal soyun, ikrarın, birlik anlayışının ve ritüel sürekliliğinin inşasında önemli bir yere sahip olduğu belirlenmiştir. Araştırma sonuçları, bitkilerin cem ibadeti, lokma paylaşımı, musahiplik, görgü erkânı ve oruç uygulamaları gibi birçok ritüel alan içerisinde yaşayan kültürel hafızanın taşıyıcısı olarak işlev gördüğünü de göstermektedir. Netice olarak bu çalışmayla, Alevi mitolojisinde bitkilerin yalnızca anlatı unsuru olmadığı, inanç, ritüel ve gündelik yaşam pratikleriyle bütünleşmiş çok katmanlı sembolik varlıklar olduğu ortaya konulmuştur. Bu yönüyle çalışma, Alevi kozmolojisinde insan, tabiat ve kutsal arasında kurulan ilişkinin anlaşılmasına katkı sunmakta ve Alevilik araştırmalarında sınırlı biçimde ele alınan mitolojik zemine dair yeni bir değerlendirme çerçevesi ortaya koymaktadır. Ayrıca çalışma, Alevi inanç sisteminde bitkilerin, kolektif hafızanın korunması, geleneksel bilginin kuşaktan kuşağa aktarılması gibi önemli işlevler üstlendiğini göstermektedir. Bu bağlamda bitkiler, sadece mitolojik anlatıların değil, aynı zamanda ahlaki ilkelerin, ritüel düzenin ve kutsal zaman algısının da görünür kılınmasına katkı sağlayan dinamik unsurlar olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla araştırma, Alevi mitolojisinin doğa merkezli düşünce yapısını ortaya koyarken, insan ile kutsal arasındaki ilişkinin anlaşılmasında bitkilerin vazgeçilmez bir açıklayıcı unsur olarak kabul edildiğini de göstermektedir. Bu açıdan çalışmanın, literatüre özgün bir katkı sunduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Mitoloji, Bitkiler, Köken, Ritüel

* **Geliş Tarihi/Received Date:** 07.01.2026 **Kabul Tarihi/Accepted Date:** 08.05.2026

DOI: <https://doi.org/10.55666/folklor.1858688>

Bu makalede elde edilen veriler “Modern Hayata Geçiş Sürecinde Alevi Mitolojisi” başlıklı doktora çalışması bağlamında 2022-2023 yılında sahada derlenen görüşmelere dayandığından makalede kullanılan etik kurul raporu tezin raporu ile aynıdır. Bu görüşmelerde elde edilen veriler doktora tezi içerisinde kullanılmamıştır.

** Dr., Bağımsız Araştırmacı, İstanbul-Türkiye, mehmetsahin6025@gmail.com

THE SACRED ORIGINS OF PLANTS IN ALEVİ MYTHOLOGY AND THEIR ROLE IN BELIEF RITUALS

Abstract

In this study, which aims to examine the mythological origins of plants, their symbolic relationships with sacred figures, and their reflection in rituals within the traditional Alevi worldview, plants are regarded as the bearers of fundamental categories of belief in Alevi mythology, such as divine will, sacred lineage, mourning, fertility, birth, death and moral trials. In this study, plants such as wheat, grapes, figs, walnuts, mulberries, pine, juniper, blackberries, rosehips, onions, garlic, chillies and watercress, examined in relation to their connections with sacred figures such as Adam, Khizr, Moses, Muhammad, Ali, Fatima and Hacı Bektaş Veli. The research data is based on information derived from the oral and written culture of traditional Alevism. Mythical narratives, legends, sayings and practices of faith, as transmitted by informants and found in written works, have been evaluated comparatively in terms of their ritual and symbolic meanings. The continuity of these narratives within Turkish mythology, Islamic narratives and the Alevi tradition has been demonstrated. The emergence of plants is mostly explained through the blood, tears, breath, prayers, curses, miracles or divine trials of holy figures, and is thus directly linked to sanctity. However, it has been observed that plants are regarded not merely as elements of nature, but as symbolic entities that mediate between the sacred and humanity and play an active role in the transmission of the belief system. The findings of the study reveal that, through the narrative of wheat's expulsion from Paradise, it represents the concepts of belonging to the world and labour; that the grape, associated with the tears of Lady Fatima, has become a symbol of mourning and ritual continuity; and that the fig, walnut and mulberry acquire meaning in the context of the myth of modesty, relating to the concepts of propriety and sin. It was also established that pine and juniper trees function as symbols of spiritual continuity within the narratives of the water of life, vitality and guardianship. Furthermore, it was found that plants such as onions, garlic, chillies, watercress, lentils and wheat are prominent for their functions relating to protection, the evil eye, abundance and fertility. Furthermore, it has been established that narratives concerning the apple and the Tûbâ tree hold a significant place in Alevi thought in the construction of the sacred lineage, the pledge of allegiance, the concept of unity and ritual continuity. The research findings also demonstrate that plants function as carriers of living cultural memory within numerous ritual domains, such as the 'cem' ceremony, the sharing of food, the 'musahiplik' (spiritual partnership), the 'görgü erkânı' (rites of passage) and fasting practices. In conclusion, this study has demonstrated that, in Alevi mythology, plants are not merely narrative elements, but multi-layered symbolic entities that are integrated with beliefs, rituals and the practices of daily life. In this respect, the study contributes to an understanding of the relationship established between humans, nature and the sacred in Alevi cosmology, and presents a new framework for assessing the mythological underpinnings of Alevi belief, a subject that has been addressed only to a limited extent in Alevi studies. Furthermore, the study demonstrates that plants fulfil important functions within the Alevi belief system, such as the preservation of collective memory and the transmission of traditional knowledge from one generation to the next. In this context, plants have been assessed as dynamic elements that contribute not only to the manifestation of mythological narratives but also to that of moral principles, ritual order and the perception of sacred time. Consequently, whilst the research reveals the nature-centred framework of Alevi mythology, it also demonstrates that plants are recognised as an indispensable explanatory element in understanding the relationship between humans and the sacred. From this perspective, the study is considered to make an original contribution to the literature.

Keywords: Alevism, Mythology, Plants, Origin, Ritual

Giriş

İnsanlık tarihinde tabiat, yalnızca insanın maddi yaşamını sürdüğü bir çevre olarak değil, aynı zamanda kutsalın tezahür ettiği anlam yüklü bir varlık alanı olarak kavranmıştır. Dinsel düşüncede doğa, büyü, görkem ve heybeti bünyesinde barındıran, manevi değerlerin izlerini taşıyan bir alan olarak kabul edilir (Eliade, 2019: 135). İnsan, yaşadığı evreni anlamlandırmak amacıyla gökyüzü ve yeryüzü unsurlarını ve bunların döngüsel yapısını merkeze alan mitolojik bir idrak sistemi geliştirmiştir. Bu sistemde varlıklar, niteliklerine göre anlam kazanmış; kimi zaman kudretin tezahürü (kratofani), kimi zaman kutsalın görünümü (hiyerofani) olarak yorumlanmıştır. Dinler tarihi literatürü, bazı bitkilerin ilahi kökene bağlanarak kutsal kabul edildiğini göstermektedir (Eliade, 2024: 61).

Bitkiler insanlık tarihinde besin, ilaç ve sembolik kullanım alanlarıyla işlev görmüştür (Küçüközen, 2025: 34-35). Bu çok katmanlı kullanım, onların yalnızca gündelik/profan yaşamın değil, aynı zamanda kutsal alanın da bir unsuru olarak değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır. Böylece bitkiler, mitik anlatılar aracılığıyla kozmik düzenin parçası hâline gelmiş ve insan ile kutsal arasındaki ilişkinin somut araçlarından biri olarak işlev kazanmıştır.

Alevi Mitolojisinde Bitkilerin Kutsal Kökeni ve İnanç Ritüellerindeki Yeri

Mitolojik anlatılarda bitkilerin anlamı çoğunlukla kutsal bir köken ve kutsal zaman tasavvuruna dayanır. Eliade'nin vurguladığı üzere, bir varlığın kutsal kabul edilmesi onun profan düzlemde ayrılarak arketipsel bir kökene bağlanmasıyla mümkündür (2018: 43). Bu bağlamda bitkiler, ancak mitolojik anlatı içerisinde tanrısal bir kökene dayandırıldığında ya da kutsal bir müdahale ile ilişkilendirildiğinde şifa, sihir ve ritüel değer kazanır. Bitkilerin iyileştirici gücü, koruyucu niteliği ve ritüellerdeki merkezi konumu da bu kutsal kökene dayalı anlamlandırma süreciyle açıklanır (Eliade, 2025: 352).

Alevilikte varlık âlemi, kutsalın çeşitli tecellilerle görünür olduğu bir alan olarak kabul edildiğinden, bitkiler de bu kutsallığın taşıyıcısı ve inanç pratiklerinin etkin unsurları olarak anlam kazanır. Bu bağlamda Alevi mitolojisinde bitkilerin yaratılışı, kutsal şahsiyetlerle ilişkisi ve ritüel kullanımları, sistemin kozmolojik, ontolojik ve sembolik yapısını anlamada belirleyici kabul edilir.

Alevi mitik anlatılarında tüm bitkilerin ilk yaratılan nurlar olduğuna inanılan “Ak Nur”dan, yani İmam Ali'nin nurundan yaratıldığı, bu bitkilerin yeşil renklerini ise Hz. Muhammed'in “Yeşil Nur”undan aldığı ifade edilir (Yaman, 2013: 171). Bu tasavvurda bitkilerin kökeni doğrudan kutsala dayandırılarak, onların ontolojik statüsü sıradan varlık düzeyinin ötesine taşınır. Ayrıca bitkilerin mevcut formlarını kazanması peygamberler, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hacı Bektaş Veli ve Hızır gibi kutsal figürlerle ilişkilendirilir. Alevilikte tüm varlık âlemi, kutsalın çeşitli tecellilerle tezahür ettiği bir alan olarak kabul edildiği için bu alan içinde bitkiler, kutsalın tecellisi, kutsalın taşıyıcısı ve inanç pratiklerinin etkin bileşenleri olarak aktif durumdadırlar. Bu minvalde Alevi mitolojisinde bitkilerin yaratılışı, kutsal kişiliklerle olan ilişkileri ve ritüel bağlamdaki kullanımları, bu inanç sisteminin kozmolojik, ontolojik ve sembolik temelini anlamak açısından önemli görülmektedir.

Bitkiler Alevi inancında yalnızca mitik düzlemde değil, cem ritüeli, lokma ve oruç gibi pratiklerde de sembolik bir işlev üstlenir. Böylece bitkiler, mit ile ritüel arasındaki sürekliliği görünür kılan unsurlar olarak hem sembolik hem mistik bir anlam alanı içinde konumlanır. Bu yönüyle Alevi mitolojik düşüncesinde doğadaki unsurların tamamı kutsal bir açıklama çerçevesinde anlamlandırılmaktadır.

Alevi inanç ve ritüel dünyasında bitkilerin yalnızca besin ya da şifa unsuru mu olduğu, yoksa mitolojik kökenleri bulunan ve kutsalın tezahürü olarak anlam kazanan sembolik-ontolojik varlıklar mı olduğu sorusu bu çalışmanın temel problematiğini oluşturmaktadır. Çalışmanın amacı, geleneksel Aleviliğin kolektif ve yazılı belleğinde yer alan mitik anlatılarda bitkilerin kökenlerini, kutsal kişilerle ilişkilerini, ritüel işlevlerini ve sembolik anlamlarını bütüncül bir perspektifle incelemektir. İnanç sistemlerinde varlıklara yüklenen anlamlar, o sistemin ontolojik yapısını ortaya koyar; bu nedenle söz konusu anlamlandırma süreçleri üzerinden Alevi mitik anlatılarında bitkilerin konumu, işlevi ve inanç yapısına etkisi analiz edilecektir (Şahin, 2025a: 83).

Alevilik araştırmalarında ağırlıklı tarihsel, sosyolojik ve ritüel boyutlara odaklanılmış, mitolojik zemin ise sınırlı biçimde ele alınmıştır. Oysa Alevi inancının kurucu anlatılarının anlaşılabilmesi için kolektif hafızada yer alan mitik kaynaklara başvurulması gereklidir (Şahin, 2025a: 84). Bu çalışma, bu eksiklikten hareketle Aleviliğin mitik ve ritüel dünyasının anlam yapısını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışmada elde edilen veriler, Alevi kolektif hafızasında yer alan mitik anlatılara dayanmaktadır. Bu yönüyle araştırma, saha çalışmasına dayanması ve sözlü kültür verilerinin kaybolmadan kayıt altına alınması açısından önem taşımaktadır. Ayrıca Alevilik araştırmalarında çoğunlukla ikincil bir unsur olarak ele alınan bitkiler, bu çalışmada kolektif hafıza verileri üzerinden merkezi bir analiz konusu hâline getirilmiştir. Bununla birlikte yer yer Alevi yazılı kaynaklarındaki mitik anlatılardan da yararlanılmıştır. Bu yönüyle çalışma, yalnızca ozan/âşık şiirleri veya menkıbe metinlerine dayalı metin merkezli araştırmalardan ayrılmaktadır.

Nitel araştırma yöntemi kullanılan çalışmada kültür analizi modeli benimsenmiştir. Araştırma kapsamında önceden belirlenen sorular doğrultusunda sahaya çıkılmış; yarı yapılandırılmış ve yapılandırılmamış mülakatlar aracılığıyla veriler toplanmıştır. Görüşmeler ses kayıt cihazıyla kaydedilmiş, ardından çözümlenmiştir. Analiz öncesinde kaynak kişiler KK-1, KK-2, KK-3 şeklinde kodlanmış; verilerin değerlendirilmesinde içerik ve tematik analiz yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Alevi inanç unsurlarının incelenmesinde yazılı ve sözlü kolektif hafızada yer alan mitik anlatılar temel veri kaynağı olarak kabul edilmektedir (Şahin, 2025a: 84). Bu doğrultuda çalışma grubu; dedeler,

âşıklar, analar ve taliplerden oluşmaktadır. Araştırma alanı Amasya, Çorum, Samsun ve Tokat illerine bağlı çeşitli yerleşim birimlerini kapsamaktadır. Bu bölgelerin tercih edilme nedeni, geleneksel Aleviliğin güçlü biçimde sürdürülmesi, kolektif hafızanın canlılığı ve Alevi nüfus yoğunluğudur. Ayrıca bu sahalar, Alevi geleneğinde önemli kabul edilen erenler, âşıklar ve dervişlerin yaşadığı alanlar olup yazılı kaynakların da önemli bir kısmına ev sahipliği yapmaktadır. Çalışma grubunun seçiminde, nitel araştırmalarda derinlemesine veri üretmeye yönelik amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır (Patton, 2014; Yıldırım ve Şimşek, 2011).

1. Alevi Kozmogonisinde Muhammed-Ali Nurundan Yaratılan Bitkiler

Geleneksel Alevi inancı, varlık âlemini Muhammed-Ali nuru temelli bir ontoloji üzerinden anlamlandırmaktadır. İnanişâ göre ilk olarak Muhammed-Ali nuru varlık âlemine gelmiş, diğer tüm varlıklar bu nurdan ya da onun tecellisinden yaratılmıştır. “Allah âlemi Muhammed-Ali yüzü suyu hürmetine yaratmıştır” ifadesi bu anlayışın temel kozmogonik anlatımıdır (KK-1, KK-2, KK-3, KK-7, KK-8, KK-14). Bu nedenle gökte ve yerdeki tüm unsurlar yalnızca doğal varlıklar değil, aynı zamanda kutsal kökenli varoluş biçimleri olarak kabul edilir; bitkiler de bu nurun maddi âlemdeki tezahürleri arasında yer alır.

Daha önce de değinildiği üzere bitkilerin sihri ve ecza değeri, göksel bir prototipe ya da ilahi bir ilk toplayıcıya dayandırılır. Bu nedenle hiçbir bitki kendiliğinden değer kazanmaz; arketipsel bir kaynağa bağlanması veya belirli ritüel söz ve hareketlerle din dışı mekândan ayrıştırılması onun kutsallığını belirler (Eliade, 2018: 43). Alevi mitolojisinde bitkilerin gücünü aldığı arketip, ilk yaratılan nurlardan “Ak Nur”, yani İmam Ali’nin nurudur; inanişâ göre bitkiler bu nurdan yaratılmıştır (KK-1, KK-3, KK-7, KK-14). Bu bağlamda İmam Ali’ye “Ebu Türap” denilmektedir. Bitkilerin yeşil renginin kaynağı ise gökteki tüm unsurların Hz. Muhammed’in nurundan yaratıldığı inancıyla açıklanmaktadır.

Sonunda şanı yüce Tanrı, o iki gevherin nurundan yedi kat gökleri ve yedi kat yerleri yarattı. Yeşil nurdan gökleri, güneşi, ayı, yıldızları ve tüm melekleri yarattı. Ak nurdan yerleri, bitkileri ve hayvanları, öküzü ve balığı ve yer altındaki denizleri yarattı. Ateşi, suyu, rüzgârı da yarattı. Bu nedenle Hz. Murtazâ Ali’nin lakabına Ebû Türap derler. Ve Hz. Şah, bu lakaptan gayet hoşlandı. Ve yedi sayvan da zuhura geldi. Ve yedi kat gök Muhammed Mustafa’nın nurundan yeşil oldu. Yerde biten tüm bitkilerin rengi bundan yeşil oldu (2013: 171)

Sözlü gelenekte de yeryüzündeki otların Hz. Ali’nin tüyleri olduğuna dair inaniş şu anlatı ile ifade edilmiştir: Bir gün, Hz. Ali ve Kamber gezintiye çıkarlar. Hz. Ali, Kamber’e “Ya Kamber yeryüzünde gördüğün her türlü çimen, çiçek benim tenimdendir, onlar benim vücudumun tüyleridir” der. O an, Hz. Kamber olduğu yerde durur ve Hz. Ali’nin gerisinde kalır. Hz. Ali dönüp geri baktığında, Kamber’e neden yürümediğini sorar. Kamber “Ya Ali ben senin tenine, tüyelerine nasıl basabilirim ki” der. Hz. Ali “Ya Kamber sen yolunda dosdoğru yürü, dost gönlünü incitme” der (KK-15).

Buyruk anlatısının devamında Hz. Ali’nin gözünden düşen kirpik tanelerinden üzüm, acur, nergis, gül, yasemin ve çeşit çeşit çiçekler hâsıl olduğu anlatılmaktadır.

Hatta Kandil’de Nur’da iken Hz. Şah, Üstad-ı Ezel ve Pir-ü Mürşid-i Lem Yezel güvercin kılığında uçup, cennete göçüp Tuba Ağacı’na konup, silkinip âdem sıfatında Tuba Ağacı’nın dibine konup Hakk’ın kudretinden misk-i ezferden bir avuç toprak var idi. O bir avuç toprağı on sekiz bin yıl kadar mübarek eliyle yoğurdu. Önce mübarek ruhaniyet gözlerinden sağ gözünün kirpiğinden bir kirpik düşürdü, engür (üzüm) oldu ve sol kirpiğinden bir kirpik düşürdü ve acur oldu, yani peygamber hurması ki Medine’de yetişir. Böylece, nergis ve gül, yasemin ve öteki çeşit çeşit çiçekler o vakitten hâsıl oldu (2013: 171).

Muhammed-Ali nuru bağlamının dışında yeryüzündeki tüm bitkilerin kökeninin cennetten geldiğine dair anlatılar da mevcuttur. Kaygusuz Abdal’ın Gülistan eserinde, yeryüzündeki bütün yemişlerin kökeni Âdem’in cennette yediği tüm tohumları bir dereye dökmesiyle izah edilir. Dereye dökülen bu yemişler seller sayesinde bütün dünyaya yayılmıştır (Güzel, 2021: 97). Alevi geleneği içerisinde herhangi bir anlatıyla bir kökene bağlanmamış fakat cennetten geldiğine inanılan bitkiler ise şunlardır: Ayva, nar, pırınç, kabak (KK-9, KK-10, KK-24).

Alevi kozmogonisinde bitkiler, nur temelli yaratılış anlayışının yeryüzündeki tezahürleri olarak anlam kazanmıştır. Muhammed-Ali nuru etrafında şekillenen yaratılış anlatıları, bitkilerin ontolojik kökenini ve kutsallıkla kurduğu bağı göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu inanişlar veya anlatılarla

kökenleri ve anlamları belirtilen bitkilerin, inanç içinde ritüel, sembolik ve işlevsel bağlamda kazandıkları roller de temellendirmektedir.

2. Ruhlar Doğuran ve Kurban Sayılan Kutsal Elma

Elma, Alevi geleneğinde kansız kurban ve cennet meyvesi olarak kabul edilen sembolik bir nesnedir. Bu nedenle yalnızca bir meyve değil, çok işlevli bir kutsal nesne olarak anlam kazanır. Folklorik metinlerde mitik, ritüel ve ikonografik tekrarlarla karşılaşılmaması, elmanın sembolik statüsünü göstermektedir (Özdemir, 2018: 23).

Alevi inancında elmanın kutsallığı, onun kutsalın tezahür ettiği bir nesne olarak kabul edilmesinden kaynaklanır. Kutsalın tezahür biçimleri kültürden kültüre değişse de, tezahür ettiği nesneye güç atfetmesi ortak bir özelliktir. Bu bağlamda elma, kökeni mitolojiye dayanan bir kudret taşıyıcısı olarak değerlendirilir (Eliade, 2017: 139-145; Özdemir, 2018: 24). Ancak bu kutsallık, bağlama bağlıdır; mekân, söylem ve fail kutsallığın oluşumunda belirleyicidir. Özellikle elmanın kim tarafından, nerede ve hangi sözlerle verildiği onun anlamını belirler (Özdemir, 2018: 27).

Alevi pratiğinde bu durum ritüel düzeyde açıkça görülür. Cem evinde lokma niyetiyle verilen elma ile gündelik tüketim arasında; dede tarafından verilen elma ile sıradan bir kişinin verdiği elma arasında anlam farkı vardır. Dedenin verdiği elma niyaz edilerek alınır, desturla yenir ve hiçbir parçasının atılmamasına özen gösterilir (KK-6, KK-13, KK-24, KK-25).

Elma, yalnızca kansız kurban değil, aynı zamanda farklı ritüel işlevlere sahip bir unsurdur. Tahtacı Alevilerinde aşına, peşine ve cigildeş cemlerinde kurban şartı bulunmamakta, bazı hizmetlerde horoz ya da elma kullanılmaktadır. Özellikle aşına ve peşine cemlerinde elmanın kurban işlevi gördüğü saha verilerinde tespit edilmiştir (Ersal ve Görgülü, 2017: 151). Benzer şekilde musahip cemlerinde yürek hizmeti yerine elma verildiği de bilinmektedir (Ersal, 2016: 465).

Elma ayrıca çocuk sahibi olma niyeti, musahipliğin başlangıcının sembolize edilmesi, kutsal kişilerin temsili ve yaratılışla ilişkilendirilmesi gibi işlevler üstlenir. Cennetle ilişkilendirilerek makbul olana dönüşümü simgeler; kurbanlık hayvanın boynuzuna takılmasıyla onun cennetten geldiğini veya kurbanlık niteliğe dönüşmesini temsil eder (KK-5, KK-10, KK-22, KK-23).

Alevi anlatılarında elma, Hacı Bektaş Veli'nin onu kış ortasında yeşertmesi ve şifa kaynağı olmasıyla da kutsallaştırılır (Özdemir, 2018: 62). Ayrıca elma, murat ve ölüm ritüellerinde de yer alır; bekâr ölenlerin eline verilmesi veya murat alma pratiğinde kullanılması buna örnektir (Özdemir, 2018: 62).

Menkıbevi anlatılarda elma, ilahi adalet ve eşitliğin sembolü olarak da işlev görür. Hz. Hasan ve Hüseyin anlatısında cennetten getirilen elmanın ikiye bölünmesi, ilahi sevginin eşitliğini temsil eder (Daşdemir, 2015: 84-85). Benzer şekilde yazı yarışması anlatısında elmanın iki metin üzerine eşit düşmesi, ilim ve hikmetin eşit dağılımını sembolize eder (Daşdemir, 2015: 85). Bu yönüyle elma, hem ritüel hem de mitolojik düzlemde çok katmanlı işlevlere sahip bir kutsal nesne olarak konumlanır.

Alevi inancına göre Cebrail tarafından cennetten bir kırmızı elma, bir nar ve bir ayva getirilir ve Hz. Muhammed'e verilir. Hz. Muhammed bu meyvelerden elmayı Hz. Hüseyin'e, ayvayı Hz. Hasan'a narı ise Hz. Fatıma'ya verir. Hz. Fatıma Hakk'a yürüdüğünde nar kaybolur. Hz. Hasan şehit olduğunda ayva kaybolur. Hz. Hüseyin dedesinin vermiş olduğu elma ile Kerbela'da susuzluğunu gidermiştir. Hz. Hüseyin'in şehit olmasıyla o elmada ortadan kaybolmuştur (KK- 6, KK-11, KK-22, KK-23). Hz. Hüseyin'e kırmızı elma verilmesi onun kılıç darbesi ile şehit olacağını gösterirken sarı renkte olan ayvanın Hz. Hasan'a verilmesi onun zehirlenerek ve yüzü sararak şehit olacağını göstergesidir. Hz. Fatıma'ya narın verilmesi ile onun soyunun kıyamete kadar eksilmeyeceğinin sembolüdür. Zira nar bereketin, bolluğun simgesidir. Bu inanç bağlamında kaynak kişilerce Hz. Hüseyin'in kabrinden elma kokusu geldiği, bu kokunun kıyamete kadar gitmeyeceğine inanılmaktadır.

Alevi inancında elmaya dair inançların mitik kökenli olduğunu destekleyecek farklı anlatılar da mevcuttur. Gerek "Hızırnâme" gerekse "Buyruk İmam Muhammed Bakır ve İmam Cafer Sadık" adlı eserlerde Hızır'ın On İki İmam'ın nurunu bir elma içinde görmesi anlatılır. Daha sonra bu elmadan dört ruhun, On İki İmam'ın, erkânın, dört kapı kırk makamın ve Muhammed Ali yolunun oluştuğu aktarılmaktadır. Anlatıya göre yolun bütün kuralları ve yoldaki kutsal kişiler elmadan meydana gelmiştir. Bu anlamda elma içinde ilmi, hikmeti, irfanı, Muhammed-Ali yolunu ve On İki İmam'ı

barındıran kutsal bir meyvedir. Anlatının devamında Hızır ve onunla yaratılan arkadaşları On İki İmam'ın ruhlarına niyaz etmek için yaklaştıklarında On İki ruh bir cevher olurlar. O cevherden bir elma oluşur, o elmadan on altı ruh meydana gelir. Bu ruhlar On İki İmamlar ve Hz. Fatıma, Kamber, Döldül, Zülfikar'dır. Bu nurların her biri dünyaya insan donunda gelmişlerdir (Altınok, 2012: 171-215; Altınok, 2007: 391-459). Anlatı dikkatle incelendiğinde Alevi inancında elmanın mitik ve sembolik değeri Cebrail, On İki İmam, Hz. Fatıma, Kamber, Döldül ve Zülfikar ekseninde oluşmuştur.

Buyruk anlatısında da Cebrail'in özüne benlik geldiğinde Hz. Muhammed'in Cebrail'i siteme çektiği ve bu sitemi Hz. Ali'nin gördüğünden bahsedilmektedir. Cebrail bu sitemden sonra cennete gider ve bir tabak helva ile bir kırmızı elma getirir. Buyruk metninde bu elmanın kurban olarak getirildiği aktarılmaktadır (Atalay, 1994: 132). Hızırnâme adlı eserde bu olaya telmihte bulunarak bu elmanın dörde bölündüğü ve bu dört parçadan Fatıma'nın Kamber'in, Döldül ve Zülfikar'ın meydana geldiği anlatılmaktadır. Daha önce belirtildiği üzere musahip cemlerinde yürek lokması yerine elma verilmesi bu anlatı ile ilişkilendirilebilir. Yukarıda sayılan dört ismin ikisi insan iken ikisi nesnedir ve bunların hepsi Hz. Ali ile doğrudan irtibatlıdır. Hz. Fatıma Ali'nin eşi, Kamber kölesi; Zülfikar ve Döldül ise savaşlarda kullandığı kılıcı ve atıdır. Bu dört unsurun nurdan yaratılması ve bu nurların Hz. Ali'ye hizmet etmesi, Hz. Ali'nin ululuğuna ve gösterdiği kerametlerin olağanüstülüğüne bir açıklama mahiyetindedir. Elmanın ontolojik üstünlüğü, içinde barındırdığı ve ondan meydana gelen nurlardan kaynaklanmaktadır. Bu anlatılar bağlamında elmanın Alevi inancında ilmi, doğumu, ikrarı, kurbanı, sırrı temsil ettiği ifade edilebilir.

Elma ile ilgili diğer bir husus da Kırklar anlatısına dayanmaktadır. Miraç gecesi Hz. Muhammed'e sunulan üç yiyecekten biri elmadır ve elmanın insanın derisini temsil ettiği anlatılarda zikredilmiştir. Ayrıca miraç gecesi Hz. Muhammed'e yarım elmanın hediye edildiği de belirtilmiştir. Bu yarım elma miraç sonrası Hz. Ali tarafından Hz. Muhammed'e verilmiştir. Bu da nübüvvet ve velayet nurlarının bir parçadan ikiye ayrıldıklarının bir göstergesidir. Diğer bir anlatıya göre de Hz. Muhammed miraca çıktığında melekler kurban keserek karşılamak isterler fakat cennette kan akıtılmayacağından dolayı kurban olarak elmayı getirirler ve Hz. Muhammed'e yiyecek olarak sunarlar. Elmanın kurban olması bu sebeptendir (KK-7).

Alevi geleneğinde elmanın çekirdekleri Hz. Fatıma'nın böbrekleri ve elmanın yarısı Hz. Fatıma olarak kabul edilir.

*Elmanın yarısı Fatıma
Gel işine hile katma
Mümin isen küsü tutma
Gidene doğru yol oldu (KK-15).*

Elmada On İki İmamların ismi vardır. Ali'nin alnındaki Zühre yıldızı onun içindedir. On İki İmamlar, Eba Müslüm, Müseyb Gazi gibi önemli kişilerin elma vesilesiyle doğduklarına inanılır. Farklı bir görüşe göre de elma Ehli Beyt'i bünyesinde barındıran bir meyve olarak Fatıma'dır. Elmanın çekirdekleri Hasan ve Hüseyin, kabuğu Hz. Muhammed, iç kısmı Hz. Ali toplamı ise Fatıma'dır (KK-12). Yani elma Ehli Beyt'in sembolüdür. Sözlü gelenekte elma ile ilgili şöyle bir deyiş kayıt altına alınmıştır:

*Kadir mevlam seni ne hub yaratmış
Ali'ye tercüman gelen elmalar
Muhammed nurundan sana nur katmış
Ali'ye tercüman gelen elmalar*

*Elmam seni zahitler durmaz taşlar
Kökünden keserler dalını aşlar
Günahlının günahını bağışlar
Ali'ye tercüman gelen elmalar*

*Elmam senin donun kırmızı giyer
Mürşitler yerler boyanı boyar
Kıymetin bilmeyen kabuğun soyar
Ali'ye tercüman gelen elmalar*

*Elmam senin kabuğun misk-i amber
Senden murat buldu Halil peygamber
Etin Fatıma'dır kabuğun Kamber
Ali'ye tercüman gelen elmalar*

*Şah Hatayi'm vaat etti ne güzel vaat
Çekirdeğinden hâsıl oldu Düldül gibi at
Bir adın Haydar'dır bir adın Ahmet
Ali'ye tercüman gelen elmalar (KK-11, KK-18).*

Elma ile ilgili bilgileri toparlayacak olursak elma mitik gücü olan bir meyvedir ve inanışa göre kurban olarak kabul edilir. Alevi inancına göre elma birliği, sevgiyi, dostluğu, insanın derisini, On İki İmamların yaratılışını, ilmi, hikmeti, kutsal gücü, ikrarı, kurbanı temsil eder. Elma barındırdığı mitik güçten dolayı Alevi erkânları içerisinde oldukça kutsal kabul edilmiştir. Bu güce rağmen kutsal alanın dışına çıkıldığında elmanın sıradan bir meyveden farkı kalmamaktadır. Elmanın kutsal olarak kabul edilmesi için ontolojik üstünlüğü olduğuna inanılan ve evlad-ı resul soyundan geldiği kabul edilen dedelerden veya onların eşlerinden yani analardan veya da gezgin derviş donuna girmiş Hızır'dan alınması gerektiğine inanılır (KK-22, KK-23). Özellikle cemlerde “Şah lokması” olarak verilen elma cem ritüeli içinde de kutsal zaman ve kutsal mekân bağlamında önem kazanmaktadır. Kutsal elinden çıkan ve mitik gücü taşıyan elmanın inanca göre dertlere deva, hastalara şifa olacağına inanılır.

3. Kozmik Ağaçtan Ritüel Nesneye Tûbâ Ağacı

İslam geleneğinde Tûbâ Ağacı, kökleri göğe, dalları yeryüzüne uzanan kutsal bir ağaç olarak kabul edilir. Alevi geleneğinde ise bu ağaçtan geldiğine inanılan ve tarik/erkân olarak adlandırılan parçanın musahiplik ve görgü ritüellerinde merkezî bir işlev görmesi nedeniyle önemli bir yer tutar. Cennetten geldiği kabul edilen bu unsur, ilahi kökenli ve kutsal bir nitelik taşır. Bu yönüyle tarik/erkân, Alevi inancında ikrar ritüelinin merkezinde yer alarak kozmik bir sembol işlevi görür. Böylece Tûbâ Ağacı, yalnızca mitik bir anlatı unsuru değil, ritüel ve sembolik düzeyde işlevsel bir yapıya dönüşür.

Genel olarak ağaç, insanlık tarihinde en yaygın kutsal sembollerden biri olup Türk kültüründe de “Hayat/Dünya Ağacı” olarak karşılık bulur. Eski Türk inanç sisteminde bu ağaç, dünyanın eksen ve düzenin devamını sağlayan kozmik bir unsur olarak kabul edilir. Aynı zamanda yaşamın kaynağı olarak görülmüş, bu nedenle ağacın ruh taşıdığı ve kutsal bir merkez işlevi gördüğü düşünülmüştür (Çoruhlu, 2019: 271). Hayat Ağacı, kâinatın omurgası ve tüm ağaçların kökeni olarak ilk insanla ilişkilendirilen kozmik bir sembol niteliği taşır (Arslan, 2014: 64).

Fuzuli Bayat, ağacın evrenin dikey yapılanmasını simgeleyen kozmik bir model olduğunu belirtir. Eski göçebe toplumların inançlarında, üç dünyayı eksen gibi birleştiren kutsal bir dünya ağacı tasavvuru bulunmaktadır. Bu anlayışta ağaç, kutsal merkez fikriyle bağlantılı olup ritüel ve törenlerde önemli bir işleve sahiptir. Kökü yeraltını, gövdesi yeryüzünü, dalları ise gökyüzünü temsil eden bu yapı, kozmosun kendisi olarak düşünülür. Altay inançlarında dünya ağacı çoğunlukla çam olarak kabul edilir ve tepesinde Bay Ülgen'in bulunduğuna inanılır (Bayat, 2016: 187).

İslam kültüründe Hayat Ağacı motifi Tûbâ Ağacı, Sidre Ağacı veya cennetteki yasak ağaç gibi farklı isimlerle karşılık bulur (Öztekin, 2008: 101). Kur'an'da bu ağaca özel bir isim verilmemekle birlikte, Eski Ahit'te Hayat Ağacı olarak yer aldığı görülür. İslam geleneğinde Tûbâ, kökü Hz. Peygamber'in makamına uzanan ve dalları cennet tabakalarına yayılan kozmik bir ağaç olarak tasavvur edilir (Uzun, 2012: 317). Çoruhlu'ya göre bu tasavvur, eski mitlerdeki “ters ağaç” anlayışıyla bağlantılı olup, öteki dünyanın bu dünyanın tersi olarak düşünülmesinden kaynaklanır; bu nedenle ağaç cennette kökleri yukarıda, dalları aşağıda olacak şekilde konumlandırılır (Çoruhlu, 2019: 274).

Türk mitolojisinde hayat ağacı, türeyiş anlatılarıyla da doğrudan ilişkilidir. Uygur türeyiş efsanesinde çocukların ağaçtan doğması, Buku Han'ın ağaç kökenli kabul edilmesi ve ışık motifi bu bağlamdadır (Çoruhlu, 2019: 276-278). Kıpçak anlatılarında kadın ve çocuğun ağaçla ilişkisi, ağacın “evlat verici” bir varlık olarak konumlandırıldığını gösterir. Oğuz Kağan Destanı'nda ise ağacın kovuğundan çıkan kutsal kadın figürü üzerinden soyun devamı anlatılır (Roux, 2017: 26). Genel olarak Türk mitolojisinde hayat ağacı, Tanrı tarafından yaratılışla eş zamanlı var edilen kozmik bir unsur olarak kabul edilir (Ergun, 2017: 204). Bu ağacın altın yapraklı, sıvı akıtan ve yaşam kaynağı olan yapısıyla ilk insanın beslenme kaynağı olduğu da belirtilir (Ergun, 2017: 188, 208).

Hayat ağacı bağlamında ortaya konulan mitolojik çerçeve, Alevi inancında Tûbâ Ağacı etrafında şekillenen anlatıların anlaşılması için açıklayıcı bir zemin sunar. Türk mitolojisindeki ışık ve ağaçtan doğum motifi ile Alevi inancında Tûbâ Ağacı'ndan On İki İmam'ın nurunun zuhuru arasında yapısal bir benzerlik bulunmaktadır. Her iki anlatıda da doğum, biyolojik bir süreçten ziyade kozmik bir merkezden yayılan kutsal ışığın/nurun tezahürü olarak kurgulanır. Türk mitik anlatılarında ağaç kovuğundan ya da gökten inen ışıkla gerçekleşen türeyiş, Alevi anlatılarında Tûbâ Ağacı'ndan yayılan nurların On İki İmam'a dönüşmesiyle karşılık bulur. Bu yönüyle ağaç, yalnızca biyolojik bir unsur değil, kutsal soyun ve meşruiyetin üretildiği kozmogonik bir merkez işlevi görür. Bu benzerlik, Aleviliğin İslam öncesi kozmogonik düşünceyle süreklilik ilişkisi içinde değerlendirilebileceğini göstermektedir.

Türk mitik geleneğinde görülen ağaç kovuğu motifi, Alevi ve Bektaşî menkıbelerinde de yer alır. Menâkıb-ı Koyun Baba'da, şeytanlardan kaçan Koyun Baba'nın bir kavak ağacının onu içine alarak koruması ve çile için aynı ağacı tercih etmesi bu motife örnektir (Ocak, 2015: 128-129).

Alevi sözlü ve yazılı geleneğinde Tûbâ Ağacı'nı, Hz. Âdem ile Havva'nın cennette yedikleri meyvenin ağacı olarak gören anlatılar ve inanışlar vardır. Kaynak kişinin verdiği bilgilere göre cennette buğday olarak bilinen ağaç esasında Tûbâ Ağacı'dır (KK-9). Fütüvvetnâme-i Tarikat adlı eserde yer alan anlatıya göre de Hz. Âdem Havva ile cennette iken Allah'ın emrine karşı çıkıp Tûbâ ağacından yerler (Aydın, 2011: 75).

Alevi inancına göre, cennette bulunduğu inanılan Tûbâ Ağacı'ndan ikrar ritüelinde kullanılmak üzere bir parça alınmıştır. Bu inanış özellikle Erdebil sürecini süren Kızılbaş ocaklarında tarik/erkân altından geçmek ifadesi ile kendisini göstermektedir. İkrar ve görgü cemlerinde tarik/erkân kullanmayan ocaklarda Hz. Muhammed'in elini temsilen pençe-i âl-i abânın kullanıldığı bilinmektedir. Tarikli ocaklarda görgünün ve musahip erkânının olmazsa olmaz bir unsuru olan tarik altından geçmek, manevi arınmanın, yola girmenin, ikrar vermenin, ikrarda durmanın ve pir elinden tutmanın sembolü olarak işlevsellik kazanmıştır. Yörelere göre tarik yerine "erkân, Zülfikar, serdeste, tarik-i evliya" gibi isimler kullanılmaktadır. Tarikli ocaklarda görgüden geçen veya musahipli olan canların sırtına üç defa tarik vurulur (Şahin, 2024: 327).

Alevilere göre, tarik hizmetinin tarihsel kökenine dair şu inanışlar vardır. İnanişâ göre tarik ile ikrar alınması Hz. Muhammed zamanında uygulanmış bir ritüeldir. Hz. Muhammed "Şeceretü'r-rıdvân" ağacının altında bir grup insandan biat almıştır. Hz. Muhammed, biat vermek isteyen insanların sayısının çok olması sebebiyle o ağaçtan dal alarak herkesi altından geçirmiştir. Bu biat esnasında indiğine inanılan Fetih suresinin 10. ayeti musahip olan canların üzerine okunur. Dört can bu ayetle musahip edilir (KK-2, KK-7).

Alevi yazılı ve sözlü kaynaklarında tarik ile ilgili bazen birbirini destekler nitelikte bazen de birbirinden farklı olmak üzere çeşitli köken anlatıları mevcuttur. İnanişâ göre, tarik Hz. Âdem'den beri kullanılmakta hatta ruhlar âleminde Cebrail dahi tarik altından geçmiştir (KK-1, KK-3, KK-7, KK-15, KK-22). Hızırnâme adlı eserde tarikin aslı ile ilgili şu bilgiler aktarılmaktadır: Hak Teâlâ erkân üstüne tecelli eyledi. Şah erkân üstüne tecelli eyledi. Hüsnüne hat yazalım. Şahın evladı yol içinde buyuracağım. Erkânın aslı nedendir bileyim ya Şah? Cennet-i a'lâda gül-i harhar derler bir ağaç vardır; kökü yukarı ve başı aşağı bitmiş, dalı budağı uçmağı tutmuş, Tûbâ Ağacı derler, erkânı andan kestiler derde derman olsun diye (Altınok, 2007: 180-183).

Buyruk metninde yer alan anlatıya göre ise Hz. Muhammed ile Allah arasında muhabbet hâsıl olur. Allah, Rıdvân'dan cennete gidip Tûbâ Ağacı'ndan yaklaşık üç zira (75-90 cm) bir çatal çubuk getirmesini söyler. İnanişâ göre tarikten geçmenin mitik kökeni Allah ile Hz. Muhammed arasında oluşan muhabbete dayandırılmaktadır. Buyruk'ta "Muhammed'in Tûbâ Ağacı ile Tariklenmesi" başlığı altında sunulan bilgi şu şekilde anlatılmaktadır:

Elma yendiğinde izzet ve azamet galip gelip Cenab-ı Allah'tan izzet ve hitap geldi: "Ya habibim Muhammed Mustafa, senin ile bizim aramızda muhabbet hâsıl oldu. Katıma çık, tarik altından geç ki, kıyamete değin aramızda düşmanlık olmasın. Sende cevır, bizde sitem olmasın!" deyince, Hazreti Muhammed Mustafa Hak Teâlâ Hazretlerinin nazarına geçip durdu. Pes, Hak Teâlâ cennetin şahı Rıdvân'a: "Firdevs-i âlânın seçkin bağından; Tûbâ ağacından bir çatal çubuk getir. Üç zira uzun(luğunda) olsun. Rıdvân gidip istenen çubuğu getirdi. Çubuk üç zira uzunluğunda idi. Kabzasında yedi ayet Fatiha suresi yazılmıştı. Bir çubuğunda yedi ayet Tebareke, bir çubuğunda da En'am suresinden altı ayet yazılmıştı. Pes, Hazreti Muhammed Mustafa Sallallahu Aleyli Vessellem

Alevi Mitolojisinde Bitkilerin Kutsal Kökeni ve İnanç Ritüellerindeki Yeri

Hak Teâlâ Hazretlerinin şehadete oturur gibi oturup Allah-u Teâlâ'nın kudret-i lafzı ile: "Tanrı'dan başka tapacak yok, Muhammed onun elçisidir, Ali de onun velisidir. Ali'den üstün yiğit, Zülfikâr'dan üstün kılıç yok" diyerek ve Kur'an'dan bazı ayetler okuyarak Hazreti Resul'ün mübarek arkasına bir kere vurdu. Çubuğunun kabzasından yedi damla nur hâsıl oldu. Onlar yediler idi. Altı damla nur çubuğunun sağından, altı damla nur solundan hâsıl oldu. Onlar da On İki İmamlar oldu. Ondan sonra Hazreti Resul varıp bir tas bal, (bir) kadeh süt ve bir elma niyaz getirdi. Kur'an'dan ayetler okunarak niyaz haklandı. Kıyamet gününe değin muhabbetli kulların halveti hası edip o niyazı konukluk etmesi gerektir (Bozkurt, 2020: 145-147).

Buyruk ve sözlü anlatılarda On İki İmam'ın Tûbâ ağacından damlayan nurlardan meydana gelmesi, onların biyolojik bir soydan ziyade kozmik ve ilahi bir silsilenin devamı olarak kurgulandığını göstermektedir. Bu durum, Türk mitolojisinde hanedanların veya kutsal liderlerin ağaçtan doğması anlatılarıyla aynı mitik mantık üzerine inşa edilmiştir.

Sözlü gelenekte derlenen anlatıya göre erkân/tarik Kırklar Meydanı'nda Muhammed ile Ali'ye çalınmıştır. Bu olay şöyle aktarılmıştır:

Miraç gecesi Allah, Muhammed ile Ali'ye musahip olacaksınız diye emretti. Bu Allah'ın emri ile oldu, bunu biz yaratmadık. Allah, o zaman Cebrail ile Hızır'a gidin Tûbâ Ağacı'ndan bir tutam dal alın gelin dedi. Tûbâ Ağacı ben dalımı vermem dedi. Hızır ile Cebrail Allah'a Tûbâ Ağacı dal vermiyor dediklerinde Allah, "Niye vermiyor, gidin dediklerini edin versin" diye emretti. Tekrar gittiklerinde bize dal vereceksin bu Allah'ın emri dediler. Tûbâ Ağacı, eğer beni dört nesneye indirmezseniz size dal veririm dedi. Kanlıya, katile, kadın boşayana, günah edene inmez tarik. Onlar da ant içip, yemin edip indirmeyeceğiz dediler. O zaman Tûbâ Ağacı dalını verdi. Cebrail ağaçtan sıyırdı dalı, yapılmış, çatılmış bir şekilde hazır şekilde aldı. Tûbâ Ağacı'nı getirdiler. Hz. Hızır, Muhammed ile Ali'nin tariklerini çalacak. Yol kurulduğu için bütün melekler orada. Tûbâ Ağacı'nı görünce hepsi ürperdi. O zaman bir koç getirmeyi akıl ettiler. Koç gelince tarik ile koçu sıvazladılar, o zaman koç titredi, terler içinde kaldı. Bütün vücudundaki yağ koçun döşüne indi. Ondan sonra Peygamber'e çaldılar. Bu koçun döşü lokmadır. Dedeye verilir. Seccadeyi serdiler ve çarşaf altına girdiler. Tarike yatınca "Ya Allah, ya Muhammed ya Ali" diye 12 defa tarik çalındı. Her çalmada tarikten bir nur tanesi düştü. On İki İmamlar o nurlardan geldiler. Yol kuruldu, nur döküldü. Kimse bilmez bu nuru, bu Ali sırrıdır (KK-15).

Yukarıdaki anlatının neredeyse benzeri olan KK-22 anlatısında ise Tûbâ Ağacı'ndan dal almaya sadece Cebrail gider. Hızır bu anlatıda yer almamaktadır. Cebrail üç defa Tûbâ Ağacı'nın yanına varır. Tûbâ Ağacı beni beş nesneye indirmezsen sana dal veririm der. Kaynak kişi bu beş nesnenin "Allah'ı inkâr etmek, Peygamber'i inkâr etmek, Ali yolunu inkâr etmek, pirini inkâr etmek ve musahibini inkâr etmek" olarak saymaktadır. Anlatının devamında tarik ile ilgili şu deyiş okunmuştur:

*Ta ezelden ervahımız bir iken
Namahrem içinde var idi erkân
Sema-yi kandilde yeşil nur iken
Ali tarikatte var idi erkân*

*Nur-ı vahit hal içinde hal geçti
Dünya kurulmadan nice bin yıl geçti
Kandilin içinden bir yeşil el geçti
Bir bir sualini verirdi erkân*

*Ta-Ha-yı surede yazılı erkân
Elif lam mim emrine oldu muhkem
Güruh-ı Naci'nin derdine oldu merhem
Bir bir sualini verirdi erkân*

*Hatice Fatıma anda var oldu
Gönülleri ürüşan cisimleri bir oldu
Başları iki gövdeleri bir oldu
Cismike cismi der idi erkân*

*Cenneti âlâda yeşerdi bitti
Cümle veliler nebiler hep secde etti
Cebrail üç defa ayağına gitti*

Hakikatte kadim ikrardır bu erkân

*Fahri âlemin nurundan damladı
Bunca evliya kalktı ayağa yürüdü
Yetmiş iki millet ona inanmadı
Demmi der idi erkân*

*Tûbâ ağacıdır on iki tutam
Altından geçene olmasın sitem
Muhammed Ali'nin ikrarı hitam
Lahmike lahmi der idi erkân*

*Şah Hatayi'm bu sırrı kaldırma dedi
Beni beş nesneye indirme dedi
Altından geçeni tamuya yandırma dedi
Ali Şah-ı Merdan'a indi bu erkân*

Buraya kadar verilen bilgilere bakıldığında tarik Hakk'ın tecellisine mazhar olmuş kutsal bir âsa olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayıdır ki inanışa göre altından geçene cehennem kapıları kapanır. Buyruk metninde Hz. Muhammed'e tarik çalındıktan sonra on iki nurun ve yedi nurun yaratılmasından bahsedilmiştir. Bu on iki nur On İki İmam'a işaretler. Yedilerin nurunun yaratılmasından ayrı olarak bahsedilir. Alevi geleneğine İsmâîlik tesirleri de göz önüne alındığında yedilerin yedi imamı temsil ettiği düşünülebilir. Böylece Şia inancının hem On İkiçiler hem de Yediciler mezhebinin katmanlı olarak anlatıda yer aldığı varsayılabilir (Kehl-Bodrogi, 2017: 132). Alevi inancının çok katmanlı mistik yapısı yedi nurun ne veya kimler olduğu konusunda net bir şey söylemeyi engellemektedir.

Musahip cemlerinde tarik erkânı uygulamasının ritüele yansması şöyledir. Musahip olacak kişiler beyaz bir çarşaf altına alınır. Üzerlerine “Ya Allah, ya Muhammed, ya Ali” diyerek tarik çalınır ve yedullah ayeti olarak bilinen Fetih suresinin 10. ayeti okunur. Görgü cemlerinde ise tarik meydana girdiğinde herkes ayağa kalkar. Erkân yıkanır. Onun suyu zemzem olarak kabul edilir (KK-2, KK-7, KK-15, KK-22). İçenin derdine derman olacağına inanılır. Tarik altından geçilirken tarike hiç dokunulmaz, iki diz üzerinde saygı ile geçilir. Talipler tarik altından geçerken dede şu duayı okur: “Gökten indi nur/ Ali bunu yur/Mim Muhammed Cim Cebrail” bu ifadelerden sonra talip tekrar ayağa kalkar ve şu dua okunur: “Ali gele nur gele, evliyalarından sır gele, geldiğin yoldan durduğun dardan şefaât göresin” (KK-13).

Alevi geleneğinde tarik/erkân, tüm ocaklarda kutsal kabul edilen ve arındırıcı işlevi olduğuna inanılan bir nesnedir. Altından geçen talibin manevi olarak temizlendiği kabul edilir. Tûbâ Ağacı'ndan bir parça olduğuna inanılan bu unsur, yalnızca mitik bir kökene işaret etmez; aynı zamanda yolun sürekliliğini, toplumsal düzeni ve ahlaki normları düzenleyen işlevsel bir ritüel aracıdır. Ayrıca kozmik nurun maddi dünyadaki temsili olarak kutsal soyun sürekliliğini simgeler.

Tarikin kökeni, Türk kültüründeki ağaç motifleriyle birlikte değerlendirildiğinde daha anlaşılır hâle gelir. Alevi toplumsal yapısının büyük ölçüde Türk kültürüyle ilişkili olması, bu bağın tarihsel ve mitolojik düzeyde ele alınmasına imkân verir. Bu bağlamda tarik ile Türk mitolojisindeki kayın ağacı arasında dikkat çekici bir paralellik bulunmaktadır. Kayın ağacı, kam ayinlerinde merkezî bir unsur olarak kullanılmış ve Ülgen ile Umay ile ilişkilendirilerek kutsal ve arındırıcı bir kozmik varlık olarak kabul edilmiştir (İnan, 1976: 39). Ağaç kültürünün ve Hayat Ağacı anlayışının İslam sonrası dönemde Tûbâ ve Sidre gibi kavramlarla yeniden yorumlandığı dikkate alındığında (Çoruhlu, 2011: 140–141), tarikin eski Türk kozmik ağaç anlayışının İslami sembollerle yeniden yapılandırılmış bir devamı olduğu söylenebilir.

4. Cennetten Sürgün Ettiren ve Edilen Buğday

Alevi mitolojisine göre Hz. Âdem ve Havva cennette bulunan buğday ağacına yaklaşmaları konusunda Allah tarafından uyarılırlar. Fakat şeytanın kandırması neticesinde buğday ağacından yiyerek cennetten sürülürler (KK-15, KK-19, KK-21, KK-22, KK-24, KK-25) İnanışa göre buğday bir ağaç gibidir (KK-9). Fakat Hz. Âdem ile Havva'ya meyve verdikten sonra Âdem'in geçimini sağlaması için tohum olarak dünyaya gönderilmiştir. Hz. Âdem bu tohumla çiftçiliğe başlayıp çiftçilerin pîri olarak

kabul edilmiştir. Bu tohumu ilk olarak Âdem ektiği için bu faaliyet Aleviler tarafından oruç ritüeli ile birleştirilmiştir. Tohum ekilmek için kucağa alınmadan üç gün önce Âdem Ata orucu tutulması gerekir. Daha sonra tohum dedeye dualatılarak toprağa ekilmelidir (KK-1, KK-2, KK-7, KK-9, KK-25).

Âdem'in ve eşinin yaklaşması istenilmeyen buğday ağacı, dünya hayatını, insanî ihtiyaçlarla karşılaşmayı, iyiyi kötüyü bilmeyi, utanma duygusunu içinde barındıran bir bitki olarak karşımıza çıkmaktadır. Buğday, “dünyalık ve dünyaya ait duyguları, iyiyi-kötüyü bilmeyi” temsil eden bir bitki olarak Alevi mitolojisinde kendine anlam bulmuştur. Benzer şekilde Yunus Emre'nin Hacı Bektaş Veli'den nefes yerine buğday istemesi yani dünyalık ve dünyaya ait bilgiyi istemesi Yunus Emre'nin bâtın kapılarının anahtarını Tapduk Emre'ye verilmesine ve bu kapının kırk yıl hizmetle açılmasına sebep olmuştur. Bir nevi Yunus da buğdaya tamah ederek bâtın âleminde uzaklaşmış Hz. Âdem gibi uzun süreler kutsal bilgiden ayrı kalmasına sebep olmuştur (Şahin, 2025b: 93-94).

5. Hz. Âdem ve Havva'ya Örtü Olan Ceviz, Dut, İncir

Türk halk inanışlarında incir ve ceviz ağacının uğursuzluk getirdiğine dair inanışların varlığı bilinmektedir. Özellikle erkek çocuğu olanlar için incir ağacı dikmek uğurlu sayılmaz. Özellikle ağacın kut, uğur, bereket anlayışında önemli bir yeri olduğu belirten Mehmet Aça'ya göre, ceviz ve incir olmak üzere çeşitli ağaçlarda insanların uğursuzluk gördüğü, bu konuda çeşitli kaçınma ve tabular oluşturduğunu belirtmektedir (2008: 254). Bu kaçınma ve tabuların sebebine yönelik inanış şöyle izah edilmiştir: Hz. Âdem ve Havva'nın cennette yasak meyveyi yemelerinden sonra edep yerleri birbirine görülür. Bu utançtan kurtulmak için cennet bahçesinde bulunan ağaçlara giderek yaprak vermelerini isterler. Âdem ve eşine ceviz, dut incir ağacı yaprak verirler. Cennetten sürgün sırasında bu ağaçlar da cezalarını alarak yeryüzüne gönderirler (KK-4, KK-7, KK-22, KK-23).

Fütüvvetnâme-i Tarikat adlı eserde Allah ile incir ağacı arasında özetle şöyle bir konuşma geçer: Hz. Âdem ile Havva cennette iken zevk ve safa içinde yaşarlardı. Lanetli şeytan buna haset eder ve bir yolunu bulup cennete girer ve Âdem'i baştan çıkarır. Âdem Allah'ın emrine karşı çıkıp Tûbâ Ağacı'ndan yer, o zaman başından tacı ve üzerinden cennet giysisi gider. Âdem ile Havva cennetten çıplak bir şekilde çıkarlar. Avret yerlerini gizlemek için yaprak istediklerinde hiçbir ağaç yaprağını vermez. Hak Teâlâ'nın korkusundan “Biz de sizin gibi asi oluruz.” der ağaçlar. Daha sonra Hz. Âdem ile Havva incir ağacına yalvarırlar. İncir üç yaprak verir. Bundan dolayıdır ki Âdem ve oğlunun kefeni üçtür, kadınların ise beştir. Hak Teâlâ incir ağacını azarlar. Diğer ağaçlar yaprak vermedi de sen verdin der. İncir “Ey Âlemlerin Rabbi sen cömertsin, kerem sahibisin, merhametlisin, senin ismine yemin verdiler. Ben de senin ismine riayet eyledim de onlara yaprak verdim.” diye cevap verir. Allah incir ağacının hürmetine onların suçunu affeder (Aydınlı, 2011: 75-76).

İncir yapraklarının yapısal olarak insan eline benzemesinin izahı Âdem ile Havva'nın elleriyle tutmalarıyla yapılmıştır. Bu sebeple incir ağacı insan eline benzer. Allah incir ağacına yaprak verdiği için virane yerlerde yetişmesine yönelik ceza verir (KK-5, KK-9, KK-16).

Kaygusuz Abdal'ın Gülistan eserinde yer alan bilgiye göre incir yaprağının sütünden pamuk yaratılmıştır. Bu pamuktan Âdem ile Havva kendilerine elbiseler dikmiştir (Güzel, 2021: 97).

Ceviz ağacı, Allah'ın emrine uymayan Âdem ile eşine yaprak vermesi neticesinde cezaya uğramış ve yeryüzüne gönderilmiştir. Ceviz ağacına verilen ceza, cevizin meyvesinin toplanmasıyla ilgilidir. Allah, ceviz ağacına yaprak verdiği için “Başından tokmak eksik olmasın, kullarım başına vurarak meyveni toplasın” diyerek ceza vermiştir. İnanca göre dut ağacı da Âdem ile Havva'ya yaprak veren ağaçlardan birisidir. Dut ağacına verilen ceza ise şudur: “Sen de ömür boyu inim inim inleyesin, kullarım senden saz yapsın.” Dut ağacının bağlama/saz yapımında kullanılan kıymetli ağaçlardan olmasının izahının yapıldığı bu mitte ağacın işlevine de vurgu yapılmaktadır (KK-4, KK-7, KK-22, KK-23).

Bu üç ağacın yetiştirme yeri, meyvesinin toplanma şekli ve kullanılacağı alanın belirlenmesi Âdem ile Havva'nın cennetten sürgün edilmesi sürecinde doğrudan Allah tarafından belirlendiğine inanılmaktadır. Dut ağacından yapılan bağlamanın dertli dertli inlemesi ve sesinin güzel olması cennete duyduğu özlem ve yaptığı hataya dair pişmanlığından ileri geldiği kabul edilmektedir (KK-8, KK-16).

6. Hz. Hızır'ın Elinden Ab-ı Hayat İçen Çam Ağacı

Çam ağacı ile ilgili derlediğimiz bilgiye göre Hz. Hızır ab-ı hayat suyunu bulup içtiğinde çam ağacının kokusunun dertlere derman olması, neslinin kesilmemesi ve yeşilliğinin gitmemesi için ab-ı

hayat suyundan çam ağaçlarının dibine dökmüştür. Çam ağaçların her mevsim yeşil olmasının sebebi ab-ı hayat içmiş olmasındadır. Ayrıca çam ağacı Hz. Ali'nin teninin kokusudur. Bu açıdan çam ağacında birçok derde derman vardır. (KK-8, KK-22, KK-23).

Vilâyetnâme-i Sultan Şucâuddîn adlı eserde şeyhin gittiği her yerde ulu çam ağacı dibinde oturması ve burada ibadet etmesi nakledilmektedir. Bu zatın sık sık gidip ibadet ettiği çamlardan ikisinin adı Kırklar Çamı ve Bölük Çam olarak eserde ismi geçmektedir (Ocak, 2015: 128). Çam ağacının özellikle tercih edilmesi, onun dört mevsim yeşil kalan yapısıyla süreklilik, dirilik ve tükenmezlik sembolizmi taşımasıyla ilişkilendirilebilir.

Çam ağacının yaz kış yeşil olmasının sebebine dair Türk mitolojisinde de şöyle bir mit anlatılır: Ülgen insan vücudunu yarattığında Kудay'a can istemek için kuzgunu gönderir. Kuzgun semaya uçarak Kудay'ın yanına gider ve Ülgen isteğini alır. Kuzgun insan canını gagaları arasına sıkıştırarak Ülgen'in yanına dönmek için yola çıktığında karnı acıkır. Yeryüzünde deve leşini görür fakat ona dokunmaz, at leşini görür ona da dokunmaz, son olarak inek leşini görür. İneğin mavi gözleri kuzgunu kendine doğru çekmiştir. Kuzgun bu sefer dayanamaz ve "Ah ne güzel gözler" diyerek bağırır. Gagasındaki can, çam ormanına düşerek dağılır. Bu sebepten dolayı çam, karaçam, ardıç gibi ağaçlar kışın ve yazın yeşilliklerini korurlar (İnan, 1976: 90-91). Hz. Hızır'ın ab-ı hayat suyunu çam ağacına dökmesiyle kuzgunun gagasındaki canın çam ağacına dökülmesi arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Çam ağacı ile ilgili mitik anlatının kökenin Türk mitolojisi olması muhtemeldir.

7. Hz. Musa'nın Ayağının Kanı Böğürtlen

Anadolu'nun çeşitli yerlerinde "diken çileği, kedi dutu, diken dutu, yabani üzüm, bük" gibi farklı isimlerle anılan böğürtlenin kökenine dair bir kişiden derlenen köken anlatısı şöyledir: Hz. Musa, Allah tarafından Tur Dağı'na çağrılınca derenin kenarından yalın ayak gider. Hz. Musa'nın ayaklarından akan kanlar tüm dünyaya saçılır. O zaman böğürtlen ağacı ortaya çıkar. Bu ağacın yemişi tüm dertlere dermandır (KK-17).

8. Hz. Muhammed'in Ağzının Yarı Biber, Sarımsak, Soğan

İslamiyet öncesi Türk kültüründe izlerine rastlanan ve kötü güçlere karşı koruma özelliği olan bitkilerin başında soğan ve sarımsak gelmektedir (Şenesen, 2011: 216). Sarımsak ve soğanın kötü ruhlara karşı koruyucu olduğuna inanıldığı için evlerin çeşitli bölümlerine asıldığı görülmektedir. Sarımsak nazara karşı koruyucu olduğu için de kullanılmıştır (Gezgin, 2010: 165). Ayrıca inanışa göre sarımsak ve soğan kabuklarının yakılması hoş karşılanmaz. Zira soğan kabukları şeytanın değerli eşyası olduğuna inanılır. Bu nedenle yakanların fakir olacağına dair bir inanış mevcuttur (Erdemir, 2002: 371-374).

Geleneksel Alevi anlatılarına göre bu sebzelerin lezzetinin Hz. Muhammed'in ağzının lezzetinden, acısının ise yılanın zehrinden olduğuna inanılır (KK-8, KK-15, KK-22). Bu sebzelerin kökeni ile ilgili mitik anlatı şöyledir:

Hz. Peygamber Mekke'den Medine'ye göç edeceği zaman Hz. Ali'yi kendi yerine yatağına yatırır ve gece vakti yola koyulur. Müşriklerin uyanık olduğunu gören peygamber Allah'a el açarak "Dosdoğru bir yol üzerindensin" (Yasin Suresi, 4) mealindeki ayeti okur. Hz. Muhammed bu ayeti okuduğunda müşriklerin gözleri bulut, ağızları kilit olur. Bu yolculukta Hz. Muhammed'in yanında bir de cariyesi vardır. Hira mağarasına ulaştığında Hz. Muhammed dinlenmek için uyur. Bu esnada mağaraya bir yılan girmeye çalışır. Cariye yılanın içeri girmemesi için üzerindeki elbiseleri çıkararak yılanı engel olmaya çalışır. Yılan bu engelleri aşarak içeri girmeye zorlar. Kadın, Allah'tan ve Hz. Muhammed'den hayâ ettiği için kıyafetlerini çıkarmaz. Yılan kadının avucunun içini sokar. Yılanın sokmasından sonra kadının gözünden bir damla yaş peygamberin yüzüne düşer ve peygamber uyanır. Hz. Muhammed neler olup bittiğini sorar. Kadın durumu anlatır. Yılan, dile gelerek Hz. Muhammed'e başına gelenleri şöyle anlatır: "Ben Hz. Süleyman devrinden kalma bir yılanım. O dönemde Süleyman peygambere karşı bir hata yaptım ve düşkün oldum. Benim bu düşkünlüğümün kalkması için Süleyman Peygamber bana ahir zaman nebisini bu mağaranın önünde beklemem gerektiğini ve düşkünlüğümün son peygamber tarafından kaldırılacağını bildirdi. Ben de sizi beklemekteydim, size zarar vermek niyetinde değildim" der. Hz. Peygamber kadının elindeki zehri çıkartarak yere tükürür ve bu esnada yerden soğan, sarımsak ve biber çıkar. Bu sebzelerin lezzeti Hz. Muhammed'in ağzının yarından, acısı ise yılanın zehrinden olmuştur (KK-22).

Alevi Mitolojisinde Bitkilerin Kutsal Kökeni ve İnanç Ritüellerindeki Yeri

Bu sebzelerin hem ortaya çıkışı hem de acı ve tatlı olmaları gibi ontolojik özelliklerinin sebebi yukarıda aktarılan mitte izah edilmiştir.

9. Hz. Fatıma'nın Ayağının Kanı Kuşburnu

Muhammed-Ali yolu kurulduğunda post İmam Hüseyin'e verilir. Posta oturan Hz. Hüseyin, dedesi Hz. Muhammed'i ve babası Hz. Ali'yi dâra çeker. Bu durumdan haberdar olan Hz. Fatıma, koşarak onların bulunduğu meclise giderken ayağını taşa vurur ve ayağındaki kanlar cümle âleme saçılır. Fatıma Ana'nın ayağının kanından cümle âlemde kuşburnu biter. Kuşburnu bu sebeple her derde dermandır. Ayrıca kuşburnu ağacı, nazara karşı koruyucudur. Onun bir dalının evde bulunmasının oluşabilecek tüm nazarlardan hane sakinlerini koruyacağına inanılır (KK-8, KK-15, KK-23).

10. Hz. Fatıma'nın Gözünün Yaşı Üzüm

Üzüm Alevi geleneğinde oldukça önemli bir yere sahip olan, hatta bazı bölgelerde Muharrem ayında tüketilmeyen yiyeceklerin başında gelir. Miraç gecesi Allah tarafından Hasan ve Hüseyin'e iki salkım üzüm gönderildiğine ve bu üzümlerden bir salkımının veya tanesinin Selman'ın keşkülüne konulduğuna inanılır. Üzüm, Kırklar Cemi'nde ezilerek içilen ve Kırklar'ın mest olup semah dönmelerini sağlayan meyvedir. Üzümün, Kırklar'da yenmesinden dolayı musahip cemlerinde ikrar veren kişilere üzüm yedirildiği sahada tespit edilmiştir (KK-22, KK-23, KK-25). Bu bağlamda üzümün Alevi inancında ritüelistik bir işleve sahip olduğu görülmektedir.

Sözlü gelenekte üzümün mitolojik kökeninde Hz. Fatıma'nın bulunduğu neredeyse kesindir (KK-4, KK-7, KK-9, KK-12, KK-16, KK-20). Görüşmelerimizde kaynak kişilerin birçoğunun "Üzüm Fatıma Ana'nın gözünün yaşıdır" ifadeleri kaydedilmiştir. Fakat bu düşüncenin arkasında yatan mitik anlatı üç kişi tarafından anlatılmıştır. Bu üç anlatının birbirinden farkları olsa da üçü de Hz. Fatıma üzerinde birleşmektedir.

İlk anlatıya göre Hz. Fatıma, Hz. Hüseyin'in dedesini ve babasını dâra çektiğini öğrenince koşarak onların bulunduğu meclise gider. Hz. Hüseyin Fatıma Ana'yı da dâra çekince Hz. Fatıma çok ağlar. Gözlerinin yaşından üzüm biter yani bağ çubuğu oluşur (KK-15). Diğer anlatıya göre de Hz. Âdem cennette Hz. Fatıma'yı bir kubbe içinde görür. Hz. Fatıma kulaklarındaki küpelerin Hz. Hasan ve Hüseyin olduğunu söyleyince, evlatlarımla yasını tutacaklar, senin neslinden gelecek diyerek ağlamaya başlar. Ağlayınca cennetin etrafında üzümler yeşermeye başlar. Göğsünde elma, dut, nar vs. tüm bitkiler cennette oluşmaya başlar (KK-18).

Bir başka aktarımda ise yukarıdaki anlatıda olduğu gibi Hz. Hüseyin'in yası ön plana çıkmaktadır. Ruhların yaratılışından sonra Hz. Hüseyin'in ve tüm ruhların çilesini aldığını içeren bir anlatıda aynı zamanda üzümün kökenine dair de bilgiler yer almaktadır. Anlatı şöyle aktarılmıştır:

Hz. Hüseyin çilesini aldığı anda Hz. Fatıma, Allah'a yalvarır. Ey Allah'ım "Âlem yaratacaksın, âleme âdem yaratacaksın, kubbeyi arzı kuracaksın, birtakım şakiler de evladım İmam Hasan'ı zehir ile İmam Hüseyin'i de Kerbela'da 73 yakını ile 73 yerinden hançer yarası, 24 yerinden ok yarası ile şehit edecekler, bunların yasını göremeyenlere de bu yası nasip eyle" diyerek bir ah çeker. Ah çektikten sonra gözünden üç damla yaş göğsüne düşer. O zaman Hz. Fatıma'nın göğsünde bir çukurluk oluşur. İnsanların göğsündeki çukurluk da buradan kalmaz. O çukurluktan üç üzüm (tevek ağacı) biter. Bu üzümleri alıp cennette götürüp dikiyorlar. Kırklar'a giden üzüm de bu üzümdendir (KK-22).

Bu inanış aynı zamanda rüyalara ve rüya yorumlarına da yansımıştır. Rüyada üzümün görülmesi gözyaşı olarak ve ölümün habercisi olarak görülmüştür (KK-22).

Üzümün özellikle Tokat'ta yer alan Kul Himmet, Şah Hatayi, Zayıf Yusuf, Pir Sultan gibi ocaklarda muharrem orucu boyunca yenilmediği tespit edilmiştir. Üzümün Muharrem ayında yenilmemesinin sebebi kanaatimizce aktarılan mit anlatısına dayanmaktadır. Derleme sırasında üzümlle ilgili şu deyiş kayıt altına alınmıştır:

*Fatma Ana özün dâra çekince
Gözünün yaşından sel olmadı mı?
Ah edip gözyaşın yere döktünce
Üzüm göğserip de dal olmadı mı?*

Üzümün dalından bir üzüm oldu
Muhammed kopardı eline aldı
Dolandı önüne bir arslan geldi
O zaman Kırklar'a kul olmadı mı?

Kırklar Muhammed'in yoluna baktı
Muhammed gelmedi umudu aktı
Üzümün içinden dört çiğit çıktı
Bağbandı bekçisi Vel'olmadı mı?

Selman geldi şeydullahı diledi
Muhammed cemalin gördü dost dedi
Kırklar da engürü olur has dedi
Ezdiler engürü bal olmadı mı?

Elbet Mansur olan dönmez darından
Talip olan vaz mı gelir pîrinden
Muhammed nurundan Ali serinden
Açılıp kırmızı gül olmadı mı?

Tevhit kalktı kudurettten uyandı
Herbirisi bir renge boyandı
İhlâs talip olan pîre dayandı
Kemendi üstadı Ali olmadı mı

Kul Himmet Üstadım gör bana n'oldu
Aşkı ile benzim sarardı soldu
Cebail Habibe irehber oldu
Müminlere doğru yol olmadı mı? (KK-11)

Deyişte geçen ifadelerle bakıldığında üzümün Hz. Fatıma'nın dâra durması ile ilgisinin olduğu ve Kırklar'a gelen üzümün Hz. Fatıma'nın gözünün yaşından oluşan üzüm olduğu görülmektedir. Üzüm ağacı budamanın ise Veysel Karanî'den kaldığı bir kaynak kişi tarafından şöyle aktarılmıştır:

Veysel Karanî'nin annesinin iki gözünü mil ile kör ettiler. Birisi Mekke'den Yemen eline Veysel Karanî'yi kaçırdı, bir deveciye hizmetkâr olarak verdi. Bir gün Veysel Karanî deve güderken uyudu. Develer üzüm bağına girmiş, üzümleri yarısından aşağısını yemiş. Köy heyeti toplanıp fiyat kesmişler. Veysel Karanî develerin yediği yeri bana verin, size borcumu ödeyeyim demiş. O develerin yediği yerde üzümler çok olurken develerin yemediği yerde üzüm çok az olmuş. Üzüm budamay o zaman öğrenmişler. Üzüm budama buradan kalmıştır. (KK-10).

Üzümle ilgili anlatılara bakıldığında Buyruk metninde Hz. Ali'nin kirpiğinden oluştuğu anlatılırken sözlü gelenekte ve nefeslerde Hz. Fatıma'nın gözünün yaşından olduğu görülmektedir. Kerbela olayı ile de ilişkilendirilen üzüm, bu sebepten dolayı Muharrem orucu boyunca yenilmeyen meyveler arasında yer almıştır.

11. Hazreti Ali'nin İsmi Verdiği Yüzerlik Otu

Anadolu'da nazara karşı korunmalarda kullanılan yüzerlik otu anlatıya göre Hz. Ali tarafından ismini almıştır. Otun isminin kökenine dair şöyle bir anlatı aktarılmıştır: Hz. Ali bir savaşta atı Döldül'ü bir ota bağlamıştır. Hz. Ali'nin çevresindeki kişiler "Ya Ali ne yapıyorsun o ot, atını zabteder mi?" diye sorduklarında, Hz. Ali "O ot, yüz erden kuvvetlidir" diyerek cevap verir. Yüzerlik ismi buradan gelmektedir (KK-8, KK-15). Hz. Ali ile ilişkilendirilen bu otun nazara karşı insanları koruyucu olması bitkinin şifa verici gücünü Hz. Ali'den alıyor olmasından dolayıdır.

12. Hacı Bektaş Veli'nin Duasını Alan Ardıç Ağacı

Eski Türklerin saygı gösterdikleri ağaçlar arasında kayın ağacıyla birlikte ardıç ağacının da olduğu bilinmektedir. Ardıç ağacı, şamanlar için önemli olan bir ağaçtır. Şamanların evlerdeki kötü ruhları kovmak için ardıçla tütsü yaptıkları aktarılmaktadır (İnan, 1976: 95). Çam ağacı bahsinde Türk mitolojisinde ardıç ağacının yaz kış yeşil kaldığına değinilmiştir.

Hacı Bektaş Veli “Vilayetnâme”sinde Hacı Bektaş Sulucakaraöyük’e ilk geldiğinde halk tarafından kabul görmemiştir. Hacı Bektaş köyü terk ettiğinde kimse sesini çıkarmaz. Fakat gerçeği anladıklarında hepsi peşine düşüp geri getirmek isteyince Hacı Bektaş bu kişilerden kaçır ve Hırka Dağı denilen tepeye gider. Burada ardıc ağacına yaklaşır ve ağaçtan kendisini saklamasını ister. Ağaç dal ve yapraklarıyla Hacı Bektaş’ı saklar (Ocak, 2015: 128). Anadolu’nun birçok bölgesinde türbelerin yanındaki ağaçlar kutsal kabul edilmiştir. Özellikle türbelerin yanındaki ağaçlardan yakacak için parçalar almak uğurlu görülmemiş ve yasaklanmıştır. Yine Türklerde ağacın önemli bir kült olduğu bilinmektedir. Tek ve dalları göğe uzanan, yaprakları geniş olan ağaçların Türklerde önemli kabul edildiği bilinmektedir.

Ardıc ağacının yaz kış yeşil olmasıyla ilgili şöyle bir anlatı tespit edilmiştir:

Hacı Bektaş Veli, Rum diyarına gelince Hacı Bektaş’tan su çıkarması istenir. O zaman Hacı Bektaş “Ak ya pınar” diye bağırır ama su akmaz. Tekrar “Ak ya pınar” deyince yine su akmaz. Üçüncü defa biraz celallenip “Aksana ya mübarek” deyince pınar akmaya başlar. O zaman Allah suya lisan verir. Hacı Bektaş “Ya su beni neden yalvarttın” deyince su “Ya Hünkâr ilk dediğin zaman Horasan’dan yürüdüm, Erciyes’e gelince ardıc kütüğü sert olduğu için delemedim, üçüncü de deldim ve yetiştim” der. O zaman Hacı Bektaş “Ey mübarek yaz kış yeşilliğin gitmesin, Erciyes senin de başından kar kış, duman eksik olmasın” demiş (KK-10).

Ardıc ağacı Hacı Bektaş Veli’nin duası ile birlikte yaz, kış yeşilliği gitmeyen bir ağaçtır. Bununla birlikte Erciyes Dağı’nın sürekli karlı olmasının sebebi de bu mitte izah edilmiştir.

13. Hacı Bektaş’ın Taşa Çevirdiği Mercimek ve Buğday

Kimi bitkiler mitik güçlerini mitik veya tanrısal güce sahip kahramanlar aracılığıyla kazanırlar. Bunlara örnek olarak mercimek ve buğday verilebilir. Alevi toplumunda çocuğu olmayan kişiler, çocukları olması için dede elinden veya türbeden olmak üzere birtakım yiyecekler yerler veya okutulmuş dualı su içerler. Bu bağlamda çocuk sahibi olmak isteyen kişiler, Hacı Bektaş Veli türbesine giderek taşa dönüştüğüne inanılan buğday ve mercimeklerden yerler. Erkek çocuğu olmasını isteyenler buğday, kızı olmasını isteyenler mercimek yerler.

Menkıbeye göre Hacı Bektaş Sulucakaraöyük’ün doğu tarafına geziye çıkar. Orada köylülerin ekin biçtiklerini görür. Hacı Bektaş bu kişilerden bir şeyler istediğinde köylüler bir şey vermeyerek Hacı Bektaş’ı geri çevirirler. Bunun üzerine Hacı Bektaş bir şeyiniz olmasın diyerek geri döner. Tarla sahipleri harmanlarını açınca arpa, buğday, mercimek, nohut ne varsa hepsinin taşa dönüştüğünü görürler. Bunun üzerine altınlarına ve akçelerine güvenen kişilerin altınımız, akçemiz var bir şey olmaz dediklerini duyan Hacı Bektaş onların da taşa dönüşmesini Allah’tan niyaz eder. Taşa dönen tüm varlıklarının bir işe yaramayacağını söyleyen köylülere Hacı Bektaş, onlar bizden sevenlerimize armağan olsun, oğlu-kızı olmayan kadınlar üç gün oruç tutup cuma geceleri kocalarıyla dışlerine deydirmeden bu tanelerden yutsunlar, Allah onlara evlat nasip eder, der. Bu taşlardan buğday olan yutulursa erkek çocuk, mercimek yutulursa kız çocuk olur; taşlar kesede taşınırsa da kişinin kesesinde altın, akçe eksik olmaz (Gölpınarlı, 1958: 34-35).

Bu anlatı, Hacı Bektaş Veli’nin yalnızca keramet sahibi bir veli olarak değil, bereketin ve neslin devamının sağlanması noktasında kutsal bir otorite olarak algılandığını göstermektedir. Buğday ve mercimeğin taşa dönüşmesi, maddi cimriliğin bereketsizliğe, velinin rızasıyla temas eden taşın ise yeniden doğurganlık ve zenginlik kaynağına dönüşmesini sembolize etmektedir. Böylece bitkiler, Hacı Bektaş’ın tasarrufu aracılığıyla mitik bir işlev kazanarak Alevi inanç dünyasında doğum ve bereketin temsili olmuşlardır.

Sonuç

Geleneksel Aleviliğin sözlü ve yazılı kültürüne yansıyan mitik anlatılarda bitkilerin kökeni ile ritüelistik ve sembolik anlamlarına odaklanan bu çalışmada, elde edilen veriler, bitkilerin kutsal şahsiyetlerle doğrudan ilişkilendirildiğini göstermektedir. Bitkilerin peygamberler, Ehli Beyt ve velilerle irtibatlandırılması, bu şahsiyetlerin taşıdığı kutsal gücün doğadaki varlıklar aracılığıyla görünür kılındığını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda bitkiler, kutsalın doğada tezahür ve tecelli etmesinin somut birer göstergesi olarak Alevi inancında anlam kazanmışlardır.

Alevi kolektif belleğinde ve yazılı eserlerinde yer alan mitik anlatılarda, menkıbelerde ve nefeslerde bitkilerin kökeni çoğunlukla Hz. Âdem, Hz. Musa, Hz. Hızır, Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma ve Hacı Bektaş Veli gibi kutsal şahsiyetlerin bedenleri, eylemleri, duaları veya yaşadıkları ilahî sınanma süreçleriyle açıklandığı saptanmıştır. Bu durum, bitkilerin Alevi geleneğinde doğrudan kutsallıkla ilişkilendirilerek anlamlandırıldığını göstermektedir.

Çalışma neticesinde ortaya konulan bitkilerin her birinin birer işlevi ve sembolik anlamı olduğu görülmüştür. Bu anlamda buğdayın dünyaya sürgünle ilişkilendirilmesi emeği ve geçimi, üzümün Hz. Fatıma'nın gözyaşıyla anlam kazanması Kerbela hafızasını ve kolektif yas bilincini, mercimek ve buğdayın Hacı Bektaş Veli tasarrufuyla doğurganlıkla ilişkilendirilmesi ise velayet merkezli bir bereket anlayışını ortaya koymaktadır. Çam ve ardıc gibi dört mevsim yeşil kalan ağaçlar, süreklilik ve manevî diriliğin sembolleri olarak evliyalık kültürle bütünleştirilmiştir. Bu anlamda bitkilerin, Alevi mitolojisinde inancı, anlatı ve ritüel düzeyinde taşıyan, kolektif hafızayı canlı tutan aktif semboller olarak işlev gördüğü sonucuna ulaşılmıştır. Bitkilerin ritüel düzeyinde değerlendirilmesine bakıldığında ise cem, ikrar, musahiplik, yas pratikleri ile doğrudan ilişkili oldukları görülmektedir.

Sonuç olarak geleneksel Alevi inancının bitkiler bağlamında geliştirmiş olduğu mitik dil, inanç içerisinde doğa, insan ve kutsal arasında kurulan ilişkiyi görünür kılmaktadır. Bu durum da Alevi inancı gibi mitik ve mistik temelleri olan bir geleneğin anlaşılmasında mitik anlatıların incelenmesinin ve dikkate alınmasının önemli olduğunu göstermektedir.

Alevi mitik anlatılarında yer alan tüm unsurların farklı sürekliler ve ocaklarda karşılaştırmalı olarak ele alınması, varyantların ve yerel yorumların daha görünür hale gelmesini sağlayacaktır. Bu anlamda Alevi inancındaki mitolojik sürekliliğin ve dönüşüm süreçlerinin daha net ortaya konması için karşılaştırmalı çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Araştırma ve Yayın Etiği/ Research and Publication Ethics	Bu çalışmada bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine dair uyulması gereken tüm kurallara uyulmuştur/ <i>This study has adhered to all applicable rules regarding the principles of scientific research and publication ethics</i>
Etik Kurul İzni/ Ethics Committee Approval	* Bu çalışma Ondokuz Mayıs Üniversitesi Rektörlüğü Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulunun 09.30.2022 tarihli ve 2022-784 sayılı/no.lu kararına göre etik kurul izni almıştır/ <i>This study has obtained ethics committee approval in accordance with the decision of the Ondokuz Mayıs University Rectorate's Social and Human Sciences Research Ethics Committee dated September 30, 2022, and numbered 2022-784.</i>
Yazarların Katkı Oranı/ Authors' Contribution Rate	Çalışma tek yazarlıdır/ <i>The study is authored by a single author.</i>
Yapay Zekâ Kullanım Beyanı/ AI Use Statement	Çalışmanın hiçbir aşamasında yapay zekâ araçlarından faydalanılmamıştır/ <i>Artificial intelligence tools were not used at any stage of the study</i>
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum yoktur/ <i>There are no circumstances in this study that could give rise to a conflict of interest</i>
Destek ve Teşekkür/ Support and Thanks	Çalışma kapsamında herhangi bir kişi, kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır/ <i>No support was received from any individual, institution, or organization in connection with this study</i>

Kaynaklar

- AÇA, M. (2008). "Türk İnanış ve Düşünce Sistemlerinde Meyve". *Turkish Studies*, C. 3, S. 5, 239-261.
- ARSLAN, S. (2014), "Türklerde Ağaç Kültü ve Hayat Ağacı". *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, C.1, S. 1, 59-71.
- ATALAY, A. A. (1994). *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. İstanbul: Can Yayınları.
- AYDINLI, O. (2011). *Fütüvvetnâme-i Tarikat*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- BAYAT, F. (2015). *Türk Mitolojik Sistemi (Cilt I)*. İstanbul: Ötüken.
- BOZKURT, F. (2022). *Buyruk: İmam Cafer Sadık Buyruğu*. Konya: Salon Yayınları.
- ÇORUHLU, Y. (2011). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabaıcı.
- ÇORUHLU, Y. (2019). *Türk Mitolojisinin Kısa Tarihi*. İstanbul: Alfa.

- DAŞDEMİR, Ö. (2015). “Alevi-Bektaşî Geleneğinde Elma”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. C. 8 S. 37, 83-97.
- ELİADE, M. (2017). *Mitler, Rüyalar ve Gizemler*. (Çev.: Cem Soydemir), Ankara: Doğubatı.
- ELİADE, M. (2018). *Ebedî Dönüş Miti*. (Çev.: Ayşe Meral), İstanbul: Dergah
- ELİADE, M. (2019). *Kutsal ve Kutsal-Dışı*. (Çev.: Ali Berktaş), İstanbul: Alfa.
- ELİADE, M. (2024). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 1*. (Çev.: Ali Berktaş), İstanbul: Alfa.
- ELİADE, M. (2025). *Dinler Tarihine Giriş*. (Çev.: Lale Arslan Özcan), İstanbul: Alfa.
- ERGÜN, P. (2012). *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- ERSAL, M. (2016). *Alevilik: Kavramlar ve Ocak Sistemi-Çubuk Havzası Örneği-*, Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- ERSAL, M. ve GÖRGÜLÜ, E.D. (2017). “Yemekten Ritüel Yaratmak: Alevi İnanç Sisteminde Yemek Kültü”. *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*. 16. 139-200.
- GEZGİN, D. (2010). *Bitki Mitosları*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- GÖLPINARLI, A. (1958). *Manakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli Vilayet-name*. İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- GÜZEL, A. (2021). *Kaygusuz Abdâl Külliyyatı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İNAN, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- KEHL-BODROĞI, K. (2017). *Kızılbaşlar/Aleviler*. (Çev.: Oktay Değirmenci ve Bilge Ege Aybudak), İstanbul: Ayrıntı.
- KÜÇÜKÖZEN, K. (2025). “Kazak destanlarındaki su, hayvan ve bitki mitoslarının tespiti”. *KutBilim*. C. 4, S. 1, 32-44.
- MOLLA İBRAHİM. (2012). *Buyruk. İmam Muhammed Bakır ve İmam Cafer Sadık Buyruğu*. (Haz.: Baki Yaşa Altınok), Ankara: Ahi Kitap Yayın Dağıtım.
- OCAK, A. Y. (2015). *Alevi ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim.
- ÖZDEMİR, C. (2018). *Anadolu Sahası Türk Masallarında Elma Motifi*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- ÖZTEKİN, S. (2008). *Dinlerde Hayat Ağacı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- PATTON, M. Q. (2014). *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri* (Çev. Ed. M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Pegem A.
- ROUX, J.P. (2017). *Eski Türk Mitolojisi*. Ankara: Bilgesu.
- SEYYİD ALİZADE HASAN B. MÜSLİM. (2007). *Hızırname*. (Haz.: Baki Yaşa Altınok), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- ŞAHİN, M. (2025a). “Alevi Mitolojisiinde Hayvanlar ve Hayvanlara Yüklenen Sembolik Değerler”. *Alevilik-Bektaşîlik Araştırmaları Dergisi*. S. 32. 76-122.
- ŞAHİN, M. (2025b). “Yunus Emre’nin Buğdaydan Nefese Dönüşüm Sürecinin Sembolik Dil Açısından Çözümlemesi”. *SÜREK Alevilik – Bektaşîlik ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, S. 4, 87-102.
- ŞAHİN, M. (2024). *Modern Hayata Geçiş Sürecinde Alevi Mitolojisi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- ŞENESSEN, R. O. (2011). “Türk Halk Kültüründe Bolluk ve Bereketle İlgili İnanç ve Uygulamalarda Eski Türk Kültürü İzleri”. *Folklor/Edebiyat Dergisi*. C. 17, S. 66, 209-228.
- UZUN, M. İ. (2012). “Tübâ”. *İslam Ansiklopedisi*. (C 41. 317-319). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- YAMAN, M. (2013). *Buyruk. Alevi İnanç-İbadet ve Ahlak İlkeleri*. İstanbul: Cem Vakfı Yayınları.
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Sözlü Kaynaklar

- KK-1: A**** K***, 1965, Tokat-Erbaa, İlkokul, Keçeci Ocağı, Dede. (Görüşme Tarih: 27.10.2022)
- KK-2: A**** Ş****, 1934, Tokat-Almus-Görmü, İlkokul, Kul Himmet Ocağı, Dede. (Görüşme Tarih: 26.10.2022)
- KK-3: A** D****, 1954, Çorum-Dodurga, İlkokul, Mehmet Dede Ocağı, Dede. (Görüşme Tarih: 22.10.2022).
- KK-4: A** A****, 1959, Samsun-Ladik, İlkokul, Pir Sultan Ocağı, Dede. (Görüşme Tarih: 15.10.2022)
- KK-5: A** D****, 1940, Tokat-Reşadiye, Okur-Yazar, Pir Sultan Ocağı, Dede. (Görüşme Tarih: 26.09.2022)
- KK-6: A** N**, 1945, Tokat-Turhal, Okur-Yazar, Azizbaba Ocağı, Dede. (27.09.2022)

- KK-7: E**** G**, 1954, Amasya-Suluova, İlkokul, Güleroglu Ocağı, Dede. (Görüşme Tarih: 10.09.2022)
- KK-8: G**** Ş****, 1957, Tokat-Almus, İlkokul, Zayıf Yusuf Ocağı, Ana. (Görüşme Tarih: 13.08.2022)
- KK-9: H**** G****, 1924, Samsun-Ladik, Okur-Yazar, Âşık. (Görüşme Tarih: 15. 10.09.2022)
- KK-10: H**** E***, 1940, Tokat-Reşadiye, Okur-Yazar, Bostankolu Ocağı, Dede/Âşık. (26.09.2022)
- KK-11: İ***** A****, 1912, Tokat-Almus- Okur-Yazar, Âşık. (Görüşme Tarih: 11.11.2022)
- KK-12: İ***** B****, 1949, Amasya-Suluova, İlkokul, Pir Sultan Ocağı, Dede. (Görüşme Tarihi: 10.09.2022)
- KK-13: İ**** Y****, 1957, Çorum Merkez, İlkokul, Âşık. (Görüşme Tarih: 23.10.2022).
- KK-14: K**** G****, 1947, Çorum-Alaca, Önlisans, Pir Sultan Ocağı, Dede. (Görüşme Tarih: 29.10.2022).
- KK-15: M***** A****, 1935, Tokat Merkez, Okur-Yazar Değil, Talip. (Görüşme Tarih: 27.09.2022)
- KK-16: M***** A***, 1945, Samsun-Havza, İlkokul, Ağuçen Ocağı, Dede. (Görüşme Tarih: 11.09.2022).
- KK-17: M*** K****, 1944, Tokat Merkez, İlkokul, Köy Hocası/Âşık. (Görüşme Tarih: 28.09.2022)
- KK-18: M*** Y****, 1934, Çorum Merkez, Okur-Yazar Değil, Âşık. (Görüşme Tarih: 23.10.2022)
- KK-19: S**** Ö****, 1938, Amasya-Merzifon, Köy Babası/Âşık. (Görüşme Tarih: 15.09.2022).
- KK-20: S**** K****, 1961, Amasya-Merzifon, Okur-Yazar, Talip. (Görüşme Tarih: 13.09.2022)
- KK-21: S**** K****, 1944, Tokat-Niksar, İlkokul, Âşık. (Görüşme Tarih: 29.09.2022)
- KK-22: S**** Ş****, 1960, Tokat-Almus, İlkokul, Zayıf Yusuf Ocağı, Dede. (Görüşme Tarihi: 11-14.08.2022.)
- KK-23: Ş**** Ş****, 1956, Tokat-Almus, İlkokul, Kul Himmet Ocağı, Dede. (Görüşme Tarih: 30.09.2022).
- KK-24: V*** Ç**, 1950, Amasya-Gümüşhacıköy, İlkokul, Ali Pir Civan Ocağı, Dede/Âşık. (Görüşme Tarih: 15.10. 2022).
- KK-25: Z***** A****, 1953, Amasya-Hamamözü, İlkokul, Köy Babası/Talip. (Görüşme Tarih: 15.10.2022)